

Jana Šnytová

Vlastní jména v prózách Cirila Kosmače při překladu ze slovinštiny do češtiny = Nazwy własne w prozie Cirila Kosmača w przekładzie z języka słoweńskiego na język czeski

Przekłady Literatur Słowiańskich 6/1, 199-225

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Vlastní jména v prózách Cirila Kosmače při překladu ze slovinštiny do češtiny

Proper names in the prose written by Ciril Kosmač with regard to their translation from Slovenian into Czech

Jana Šnytová

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko, jana.snyt@yahoo.fr

Data zgłoszenia: 15.04.2015 — Data recenzji i akceptacji: 1.05.2015

Abstract: The article focuses on the issues related to the translation of proper names from Slovenian into Czech in the prose written by C. Kosmač and translated by F. Benhart. We will point to the function of proper names in the literary text as defined in Czech grammar and describe the possible methods of translating proper names. By means of examples, we will show the methods used by the translator, thereby influencing the interpretation of texts in the target language.

Key words: proper names — translation — Ciril Kosmač — František Benhart — Slovenian literature.

Ciril Kosmač: *Jarní den*, *Tantadruj* a *Balada o trubce a oblaku*

Pro analýzu překladu proprií v literárním textu jsme zvolili díla Cirila Kosmače (1910—1980), představitele slovinského sociálního realismu, pro jehož tvorbu je typická autobiografičnost a intenzivní vazba na rodný kraj, jihozápadní oblast Slovinska. K analýze jsme vybrali tři díla, jež patří do slovinského literárního kánonu¹. Především se soustředíme na autorův jediný román *Jarní den* (1953), nejdelší a motivicky nejbohatší text, v němž autobiograficky zpracovává

¹ Např. Státní maturitní komise (Državna maturitetna komisija) vybrala pro školní rok 2012/13 Kosmačův román *Jarní den* jako povinné téma maturitního eseje.

svůj poválečný návrat do rodného kraje. Navazuje na západoevropský analyticko-psychologický román a pomocí asociativní techniky popisuje dění v rodné vsi, resp. rodném domě v době od první světové války do poválečných květnových dnů roku 1945. Děj románu se odehrává v jednom dni, během něhož si hlavní vypravěč v ich-formě prostřednictvím drobných předmětů a rozhovorů se starousedlíky vybavuje čas prožitý v rodném kraji. K sestavení událostí v minulosti jsou využity dialogy mezi intelektuálně zaměřeným hlavním vypravěčem a jeho prostou tetou, která má roli druhého klíčového vypravěče. Kromě dialogů se tu objevuje ještě pásmo reflexí hlavního vypravěče: reflexe vlastní tvorby a reflexe života prostřednictvím popisu krajiny a přírody.

Závěry z analýzy proprií v románu *Jarní den* doplníme výsledky rozboru novely *Balada o trubce a oblaku* (1956), v níž Kosmač autorskou reflexi — tedy pozorování vytváření novely — povýšil na samostatný příběh spisovatele Petra Majcena. Zajímavé z hlediska překladu proprií je i poslední Kosmačovo dílo, novela *Tantadruj* (1959), jež sice motivicky navazuje na jeho předválečné povídky z rodného údolí, ale znamená novou fázi v autorových úvahách o životě a smrti. Nezdurazňuje už postavení jednotlivce jako člena kolektivu, ale vnímá ho v existenciálních dimenzích jako smrtelnou bytost².

Propria v dílech Cirila Kosmače

Kosmačova díla jsou pro analýzu překladu proprií zajímavá hned z několika důvodů. Jelikož se téměř všechny prózy odehrávají v jednom prostoru, v přesně lokalizovaném alpském údolí, jsou v nich popsány nejen detaily krajiny, ale především využito velké množství reálných toponym. Zároveň však dochází k mytizování popisované krajiny. „Hra krajinářského realismu a mytizování má více stupňů, začíná už zvláštní pozorností k domácím místním jménům, která v textu nemají pouze popisný význam, ale nesou v sobě ještě druhotné významy — od obdivu k lidové originalitě a fantazii při jejich vytváření až po jejich hlubší metaforičnost a zvukovou stránku. U místních jmen a jmen po chalupě se vyprávění často zastaví a obrací se k reflexi. To jsou tradiční vlastnosti slovinské vyprávěcí prózy”³. Překladatel byl tedy konfrontován s problémem, jak zachovat při práci s toponymy kolorit, a zároveň přenést jejich mytizující, symbolizující významy.

Rovněž postavy jeho děl jsou pevně spojeny s krajinou. Jde většinou o sedláky, chudší rolníky nebo osoby žijící na okraji venkovského společenství (tělesně nebo

² F. Zadravec et al.: *Slovenska književnost III*. Ljubljana, DZS, 2001, s. 154.

³ B. Paternu: *O pisatelju in njegovem delu*. In: C. Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1996, s. 204—205.

duševně postižený, vesnický blázen, nalezenec apod.). Při vykreslování postav však nejde jen o sociální realismus, ale o životní příběhy jedinců neobyčejných, vymykajících se venkovskému světu, legračních či tragických podivínů. Jak ve své studii uvádí literární historik Boris Paternu, „charakterizují je také jedinečná jména, vzata obvykle z typických rysů jejich hovoru nebo chování [...]”⁴. Podle literární historičky Helgy Glušičové⁵ se vypravěč často skrývá za smyšlením celé vsi a je to patrné i na pojmenování postav. Jejich jména vyjadřují vztah okolí k těmto osobám nebo názor celého vesnického společenství, ale také podstatu jejich osudu: např. Matic Stejná hůl⁶ v novele *Tantadruj* či Kadetka⁷ v *Jarním dni* ad.

Ve všech analyzovaných originálech nacházíme velké množství proprií: především antroponym jednotlivců (*stric Tomaž, teta Ana, Božena, Dominik Testen, Terezija, Peter Majcen* ad.) i skupin lidí (*Furlani* ‘Furlánci’, *Brici* ‘obyvatelé pohorí Gorišika Brda’, *Talijani* ‘Italové’). Antroponyma nalezneme ve formě hypokoristik (*Boženica, Pepč, Venček, Štefuljček, Nanca, Kata* ad.), vyskytují se zde v hojné míře přezdívky (*Kadetka, Tantadruj, Luka Božorno-boserna, Matic Enaka Palica* ‘Matic/Matěj Stejná hůl’, *Javorka, Najdeni Peregrin* ‘Nalezený Peregrin’ ad.), velmi příznačné pro venkovské okolí je užívání vlastních jmen osobních zvolených podle názvu domu, tzv. jmen po chalupě⁸ (*Lužnik — Lužnikov Martin, Pri Zajezarju — Zajezarjev Martin, Trnje — Trnar, Trnarjeva Katra, Temnik — Temnikar, Temnikarica* ad.). Objevují se zde i tzv. mluvící jména (např. partyzánka *Zmaga* — slov. zmaga, čes. vítězství⁹, jméno s oblibou dávané během druhé světové války a po ní¹⁰). Na rozdíl od toponym, která jsou většinou reálná a dohledatelná, jsou pojmenování postav jen částečně jmény reálných osob (např. autorova rodina, otec *France*, matka *Nanca*, soused *Temnikar* ad.), zatímco u větší části jde o literární postavy s vymyšlenými jmény (*Črnilogar, Podzemljic, Trnar, Zmaga* ad.).

⁴ Ibidem.

⁵ H. Glušič: *Pripovedna proza Cirila Kosmača*. Ljubljana, Slovenska matica, 1975, s. 73.

⁶ Matic Stejná hůl — byl pojmenován podle jediné činnosti, kterou vykonával: ořezával hůl tak, aby byla všude stejná, což se mu však nikdy nepodařilo (Conf. *Tantadruj*, s. 185).

⁷ Kadetka — přezdívka dívky Boženy podle vojenské hodnosti jejího otce kadeta (Conf. *Pomladni dan*, s. 146).

⁸ „Vlastní jména osobní zvolená podle názvu domu. Poukazuje na to, kde (v či chalupě) pojmenovaný bydlí/bydlel, či živnost převzal, kam se přistěhoval, přiženil apod”. J. Peskalová: *Jména po chalupě* [heslo]. In: P. Karlík et al.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 204.

⁹ Conf. J. Keber: *Leksikon imen. Onomastični kompendij*. Celje, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2008, s. 502—503.

¹⁰ Podle údajů Statistického úřadu Slovinské republiky bylo tímto jménem pojmenováno nejvíce dětí v letech 1941—1950, poté jeho obliba prudce klesá, od 90. let není užíváno; Srov. STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE. Baza rojstinih imen in priimkov. [Cit. 2014-08-08]. Dostupné z: http://www.stat.si/imena_baza_imena.asp?ime=zmaga&priimek=&spol=Z.

V textech dále nacházíme zoonyma (krávy *Mavra*, *Siva*, *Roža*, *Liska*, *Cika*, pes *Smukač* ad.) a především mnoho toponym: oikonyma (vesnice *Roče*, *Podzemlje*, města *Tolmin*, *Most na Soči*, *Gorica*, usedlosti *Črni log*, *Temnik* ad.), mezi anoikonymy se objevuje velké množství oronym (vrchy *Krn*, *Vranjek*, údolí *Vipavska dolina*, rokle *Volčja grapa*, planina *Banjška planota*, průsek *Preseka*, skála *Dominov rob* ad.), hojně agronym (louky *Modrijanov travnik*, *Zgornja* i *Spodnja Travnja*, lesík *Obrekarjev dob*, paseka *Dominov laz* ad.), hydronyma (řeky *Idrijca*, *Soča*, potok *Skopičnik*).

Z hlediska frekvence nacházíme mezi antroponymy na prvním místě obvyklá křestní jména a spojení křestního jména se jménem po chalupě, poté hypokoristika — všechna pojmenovávají obyvatele vesnice; poté následují neobvyklá příjmení, která zpravidla nosí postavy cizinců; na dalším místě jsou přezdívky a spojení jména a příjmení, jejichž nositelé jsou většinou zástupci úřadu — strážmistr, písař ad. (viz schéma 1)¹¹.

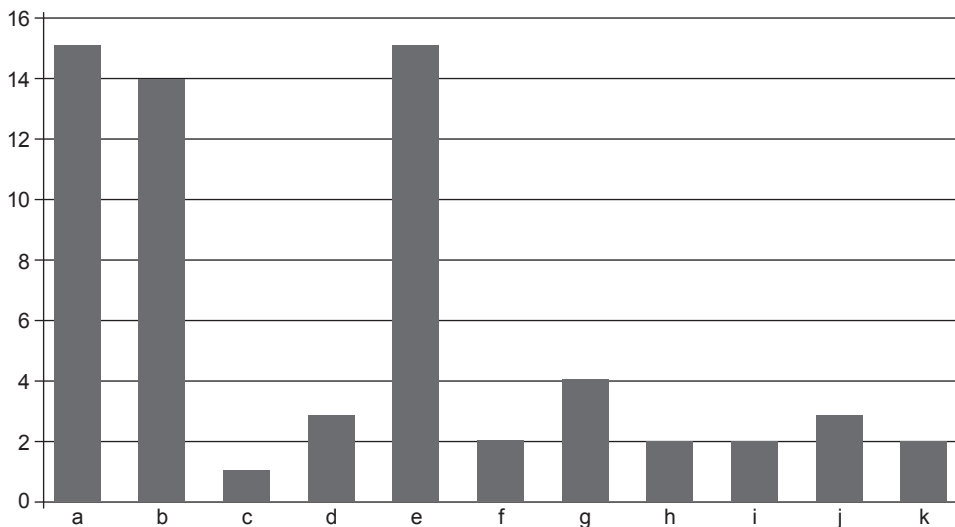


Schéma 1. Antroponyma v románu *Jarní den*

a — obvyklé křestní jméno, **b** — hypokoristikum, **c** — neobvyklé křestní jméno, **d** — jméno a příjmení, **e** — jméno po chalupě a křestní jméno, **f** — obvyklé příjmení, **g** — neobvyklé/řídce příjmení, **h** — jméno po chalupě mluvící, **i** — příjmení mluvící, **j** — přezdívka, **k** — skupinové označení

¹¹ K téměř stejným závěrům, pokud jde o frekvenci typů proprií, docházíme i u dvou dalších analyzovaných děl — v *Baladě o trubce a oblaku* i v novele *Tantadruj*.

Přístupy k překladům proprií

Překladem vlastních jmen se zabýval už Jiří Levý ve své knize *Umění překlada- du*, v kapitole s názvem *Podvojnost přeloženého díla*¹². Překlad je podle něj útvar hybridní, konglomerát dvou struktur. Mezi významovým obsahem a formálními rysy originálu na jedné straně a soustavou uměleckých prvků vázaných na cílový jazyk na straně druhé může vznikat napětí, nebo i rozpor. Obsah díla je totiž závislý na cizím prostředí, a pokud nastane jasný konflikt mezi prostředím děje a specificky českým výrazem, čtenář si rozpor uvědomí. Podle Levého je toho typickým příkladem překládání vlastních jmen, protože ponechání neobvyklých cizích jmen může v některých situacích narušovat atmosféru důvěrnosti, mohou se také vyskytnout problémy s jejich skloňováním. Otázkou zůstává, zda počesťovat jména bez českých ekvivalentů a jak k tomu přistupovat. Překlad se jako celek stává tím dokonalejší, čím lépe se podaří překonat jeho rozpornost. Důležitá je tedy schopnost překladatele „smiřovat rozpory, které v přeloženém díle nutně vznikají z jeho podvojného charakteru“¹³.

Levý uvádí možné tři přístupy¹⁴: (1) substituce vlastního jména, tedy náhrada domácí analogií tam, kde se zároveň silně uplatňuje obecný význam, (2) transkripce (přepis), převzetí jména v původní podobě, tam, kde obecné zcela mizí; (3) překlad vlastního jména doporučuje, jen pokud má jméno hodnotu významovou jako např. ve středověkých alegoriích, fabliaux. Jakmile však přistoupí význam, není možné se spokojit s transkripcí, avšak zároveň upozorňuje, že zneužívání či nadužívání substituce vede k adaptaci a aktualizaci. Obecné i zvláštní je téměř vždy součástí díla, a proto je substituce úspěšná, podaří-li se jí zachovat obojí. Není-li to možné, pak méně poruší dílo ztráta zvláštního než ztráta obecného. Substituce a transkripce je možná tam, kde je charakter jména závislý na národní formě (každý jazyk má svůj rejstřík tvarů pro jména), např. u charakterizačních a typizačních jmen v komedii a satíře. Upozorňuje rovněž, že je nutná jednotná koncepce překladatele při překladu proprií určitého díla a jednotný základní přístup, v překladu nesmí být vidno, jak překladatel postupně přicházel na lepší řešení opakující se situace. Záměr překladatele se může orientovat na snahu přiblížit dílo čtenáři, nebo naopak přenést čtenáře do prostředí díla. Důraz na první nebo druhý přístup je určujícím rozhodovacím činitelem překladu a překladatel by měl mít jednotný záměr, jemuž by podlehla dílčí řešení¹⁵.

Alena Macurová ještě upozorňuje, že „funkce vlastních jmen, jejich vztahy k ostatním složkám textové stavby i jejich úloha při formování smyslu celku

¹² J. Levý: *Umění překlada- du*. Vyd. 1. Praha, Československý spisovatel, 1963, s. 52 n.

¹³ *Ibidem*, s. 59.

¹⁴ *Ibidem*, s. 74.

¹⁵ *Ibidem*, s. 60.

se do značné míry obnažují v procese překladu¹⁶. Zdůrazňuje dvojí (paralelní) vazby cílového textu — na jedné straně k výchozí komunikační situaci (historicko-společenské, kulturní ad.), na druhé straně ke komunikační situaci cílové. V překladatelském postupu může dominovat cílová komunikace, aspekt domácí recepce nebo aspekt výchozí komunikace. „Měřítkem [...] je [...] adekvátnost funkcí cílového a výchozího textu: cílový text je poměřován schopností fungovat v cílové komunikaci adekvátně tomu, jak funguje výchozí text v rámci komunikace výchozí¹⁷“.

Jana Králová¹⁸ rozlišuje pět přístupů k překladu vlastních jmen: (1) Kalkování — přejetí jednoho slova nebo slovního spojení z jednoho (výchozího) jazyka do jazyka cílového jeho doslovným překladem; často tam, kde je součástí vlastního jména generické pojmenování. (2) Výpůjčka — přímé nebo zprostředkované převzetí jazykových jednotek z jednoho jazyka do druhého (transkripce). (3) Substituce — (a) využití různých variant téhož osobního jména (hypokoristika); (b) kulturní ekvivalent (zvláště u toponym). (4) Explicitace — doplnění informace především kulturního charakteru. (5) Generalizace — náhrada vlastního jména apelativem.

Pro naši analýzu proprií v autobiografických dílech jsou podstatné také závěry Karla Hausenblase, že všechna pojmenování v uměleckém textu jsou motivována a „ani ti spisovatelé, kteří se snaží co nejvěrněji zobrazovat určité prostředí, nerozdělují svým postavám jména namátkou [...]“¹⁹. Navzdory tomu, že autor vychází z reálné předlohy, jména daných osob většinou i v takových případech pozměňuje, nejde-li o beletristické dílo dokumentaristického charakteru. Jiří Holý k tomu uvádí, že „i každodenní, zdánlivě banální jméno se v celku literárního díla může stát příznakovým, promlouvajícím; rozhodující úlohu tu hraje významový kontext. Z toho vyplývá i možnost rozdílné konkretizace téhož jména“²⁰.

¹⁶ A. Macurová: *Poznámky k vlastním jménům v překladu*. „Onomastický zpravodaj ČSAV“ 1985, roč. XXVI, č. 4—5, s. 432.

¹⁷ *Ibidem*, s. 436.

¹⁸ Dle přednášky PhDr. Jany Králové CSc. z FF UK prosloušené dne 1. 4. 2008 na Katedře aplikované lingvistiky Univerzity Hradec Králové [Cit. 2014-08-18]. Dostupné z: <http://fim.uhk.cz/telegraf/?clanek=963&civ=76>.

¹⁹ K. Hausenblas: *Vlastní jména v umělecké literatuře*. In: *Od tvaru k smyslu textu*. Red. A. Macurová, P. Mareš. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 193.

²⁰ J. Holý: *Funkce jmen postav v dílech Karla Čapka a Vladislava Vančury*. „Česká literatura“ 1984, č. 5, s. 461.

Analyza překladu proprií v dílech Cirila Kosmače

Autorem vybraná propria, která se v analyzovaných dílech vyskytují, mají za cíl navodit realistickou iluzi a přenést čtenáře do venkovského prostředí jihozápadního Slovinska. Jak uvádí Daniela Hodrová²¹, v realistické tradici bylo záměrem spisovatele, aby na sebe „jméno neupozorňovalo, nebývalo nápadné ani mluvící, nedemonstrovalo fiktivní statut, protože by tak zviditelnilo akt pojmenování, který v rámci realistické poetiky musel zůstat skryt“. Proto se v Kosmačových textech vyskytuje mnoho reálných proprií, především toponym, reálných antroponym je méně, avšak i smyšlená jména působí dojmem realističnosti. Užití velkého množství pojmenování osob podle jmen po chalupě, která jsou zpravidla známá pouze obyvatelům určité vsi, navozuje dojem uzavřené vesnické komunity, sugeruje venkovské prostředí a díky apelativní složce jména vizualizuje krajinu. Charakteristické pro autora je užití přezdívek, tedy svým způsobem jmen alegorických, které v kontrastu s reálnými proprií vynikají a „dávají postavě charakter výjimečnosti, svědčí o jejím mimořádném, zhusta symbolickém postavení“²². Většinou je v nich vyjádřen vztah vesnického společenství k určité osobě nebo její hodnocení okolím, často se také jedná o jednu z postav hlavních nebo klíčových.

Z hlediska klasifikace funkcí podle M. Knappové²³ plní všechna analyzovaná propria funkci individualizační, velká většina také funkci klasifikující, neboť určují jména co do místa, doby děje, národnosti i jazykové oblasti: jedná se o slovinský venkov na italsko-slovinském pomezí (většina slovinských jmen po chalupě, několik jmen italských) během 1. poloviny 20. století (jména užívaná v tomto období, velká frekvence jmen po chalupě, která dnes již nejsou tak běžná). Také se v textu na významově zatížených místech uplatňují jména s funkcí charakterizační: navozují určité asociace, např. jména podle místa bydliště: vesnice *Trnje* ‘Trní’ — jméno postavy *Trnar* ‘Trnový’, tato postava měla velmi těžký život; vesnice *Podzemlje* ‘Podzemí’ — *Podzemljic* ‘Podzemník/ Podzemňák’, pracuje jako hrobař; partyzánska *Zmaga*, jejíž jméno ve slovinštině znamená ‘vítězství’, rodina *Vojnaci*, kde je kořenem jména slovinské slovo *vojna* ‘válka’, rodina se zcela přizpůsobila válečným podmínkám a profitovala na přítomnosti vojska ve vesnici²⁴. Jména usedlostí *Temnik* (od kořene *temen* ‘temný’) a *Črni log* (Černý

²¹ D. Hodrová: *Jméno postavy v románu*. In: D. Hodrová: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Praha, Torst, 2001, s. 611.

²² *Ibidem*, s. 607.

²³ M. Knappová: *Funkce vlastních jmen v literárních textech*. In: *Zbornik Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. „Slavistica“*. 28. Sv. 3. Red. M. Blichá. Banská Bystrica, Univerzita J. P. Šafarika, 1992, s. 12–16.

²⁴ Přijmení *Vojnac* se podle Statistického úřadu Slovinska vůbec nevyskytuje. Srov. STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE. Baza rojstinih imen in priimkov [Cit. 2014-08-08]. Dostupné z: http://www.stat.si/imena_baza_priimki.asp?ime=&priimek=Vojnac&spol=

luh), od nich odvozená pojmenování obyvatel usedlostí (*Temnikar, Temnikarica, Črnilogar, Črnilogarica*) navozují atmosféru dramatických válečných událostí příběhu, podobně také vrch *Vranjek* (arch. *vran* ‘černý’), kde se nachází hroby obou tragicky zemřelých klíčových postav románu. Jména, která mají výraznou apelativní složku, dokreslují a vizualizují krajinu (část vesnice zvaná *Vrbje* ‘Vrbiny’, *Breze* ‘Břízy, Březina’, *Vrtača* ‘krasová jáma’, *Ravna gora* ‘Rovná hora’ ad.) Jen několik jmen má funkci asociační: sudičky *Parky* z antické mytologie, bůh *Pan, Gioconda*.

Překladatel tedy stál před problémem, jak v překladu přistupovat k pojmenování osob podle jmen po chalupě, slovinským rodným (křestním) jménům, jejich hypokoristikům a toponymům, která jsou v textu nejfrekventovanější. Druhým klíčovým překladatelským problémem jsou přezdívky a jména mluvící, která se v textu sice vyskytují méně často, jsou však významově zatížená a záleží na nich i interpretace díla.

Podobně jako v češtině, kde se jméno po chalupě skládá z předložky *u* + Gen. vyjadřující příslušnost k někomu/něčemu, tuto funkci plní slovinská prepozice *pri* + Lok. V češtině pak často následuje gen. pl. substantiva (např. *U Vlčků*), ve slovínštině je možný lok. sg. (*Pri Erbežniku*), v oblasti Přímoří je častější lok. pl. posesivního adjektiva (např. *Pri Zavoglarjevih*). Co se týče pojmenování osob (obyvatel chalupy), jedná se ve slovínštině na rozdíl od češtiny o relativně uspořádaný systém jmen: jméno po chalupě stojí vždy před rodným (křestním) jménem a je tvořeno sufixy posesivních adjektiv: -ov, -ova, resp. -ev, -eva po měkkých souhláskách a po *r* (*Šmonov, Trohova, Zajezarjev, Vojnačeva*). V Kosmačových dílech je velké množství jmen po chalupě motivováno znakem stavení či jeho pozicí ve vesnici, což slovinskému čtenáři opět dotváří obraz krajiny: *Pri Zajezarjevih* — bydlí za jezem; *Pri Zavoglarjevih* — od slov. *vogal*, čes. ‘roh’, bydlí za rohem; *Pri Obrekarju* — od slov. *ob reki*, čes. ‘u řeky’; *Pri Zagomiličarju* — slov. *gomila*, čes. ‘kopec’, bydlí za kopcem ad. V češtině u jmen po chalupě naopak převládá motivace podle rodných jmen mužských nebo ženských, příjmení, přezdívky, zaměstnání. Jiné motivace se sice vyskytují, ale jsou většinou ojedinělé²⁵.

Překladatel při převodu jmen po chalupě volil vždy transkripci (výpůjčku), užívá jména v původní cizojazyčné podobě a začleňuje je pomocí koncovek do deklinačního systému češtiny. Na rozdíl od slovinského originálu zvolil pestřejší výběr sufixů: u mužských názvů osob nejčastěji využívá gen. pl. mask., substantivum stojí za rodným jménem (např. *U Zajezarů, Martin Zajezarů*), užívá také hovorovou variantu posesivního adjektiva na -ovic (*Obrekarovic Boris, Modrijanovic Ludvík*); u ženských osobních pojmenování opět nejčastěji

²⁵ J. Hála: *Jak vznikaly na vesnicích názvy „po chalupách“?* „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“ 1969, roč. 10, č. 2, s. 205–208; Z. Hlubinková: *Jména po chalupě v českých nářečích*. In: *Lexika slovenskej onymie*. Red. J. Hladký, I. Valentová. Bratislava, Slovenská akadémia ved, 2010, s. 198–200.

využívá gen. pl. mask., subastntivum stojí za rodným jménem (např. *Milka Zavoglarů*), dále používá posesivní adjektivum tvořené sufixem -ova a stojící před křestním jménem (*Vojnacova Justina*), hovorovou variantu posesivního adjektiva na -ovic (*Trnarovic Katra*), přechýlenou podobu příjmení se sufixem -ová (*Jera Trohová*).

Stejně tak u rodných (křestních) jmen přebírá jméno tak, jak bylo v originále (*Martin, Dominik, Božena, Jera* ad.) a to i tam, kde by byla možná česká varianta jména (*Luka*, čes. 'Lukáš', *Neža*, čes. 'Anežka', *Jernej*, čes. 'Bartoloměj' ad.), pouze upravuje, počešťuje jejich pravopisnou podobu (*Tomaž* — Tomáš, *Terezija* — Tereza, *Ludvik* — Ludvík, *Silvija* — Silvie, *Peter* — Petr ad.).

V užívání hypokoristik je mezi češtinou a slovinštinou funkční asymetrie. Zatímco u velkého množství slovinských domáckých podob a zdobnějších vlastních jmen jde už jen o formální hypokoristika (*Alenka, Ivanka, Rudi, Tone*, čes. 'Toník, Tonda' ad.), čeština je stále vnímá jako domácké, zdobnělé obměny oficiálních jmen. Překladatel u většiny hypokoristik volil opět transkripci, popř. s malou pravopisnou úpravou, a to jak u formálních hypokoristik (*Cene*, domácí podoba pro Vincenc, čes. 'Vincek'; *Minka*, domácí podoba pro Marii nebo Mínu, čes. 'Mínka'), tak u hypokoristik s funkcí meliorativní (*Tilčka*, domácí podoba pro Matyldu, čes. 'Tyldička'; *Nanca, Anca* domácí podoba pro Annu, čes. 'Nanka, Nanynka, Anka, Anča'; *Štefulček*, domácí podoba pro Štefana/Štěpána, čes. 'Štěpánek' ad.) U některých hypokoristik však překladatel volí i metodu substituce a využívá různých variant téhož osobního jména (*Martinček* — Martínek, *Ivančica* — Ivanka, *Boženica* — Boženka, *Jankec* — Jeník).

U přezdivek, kde je důležitý i apelativní význam slova, volí překladatel nejčastěji kalk a výpůjčku. Přezdívka *Matic Enaka Palica* je doslovně přeložena jako *Matic Stejná Hůl, němška smrt* jako *německá smrt, Orlič* — *Orlík, Najdeni Peregrin* — *Nalezený Peregrin* ad. Kosmač ve svých dílech často používá přezdívky vytvořené na základě mluvní manýry postavy, tedy slova či slovního spojení, které postava s oblibou používá, jak tomu bylo i u postavy *Vešpa* ('To/však víš'), přeložené jako *Toviš*. Podobně je tomu u postavy *Prekleta strešnica* (čes. doslovný překlad: *Zatracená / sakramentská dešťovka / dešťová voda*); tento vesničan patrně takto klel, pokud příliš přšelo a ve stavení měli problémy s (dešťovou) vodou. V textu je přeložena první část přezdívky (adjektivum *zatracený*), pro druhou část překladatel použil slovo *stříška*, které je zvukově podobné slovinskému *strešnica*, má však zcela jiný význam. Touto přezdívkou je označovaná negativní postava vesnického kolaboranta, který se přidal na stranu fašistů. V kontextu díla a z hlediska interpretace postavy pak působí deminutivum *stříška* nepatřičně komicky, také slovinská přezdívka tyto deminutivní významy nevyjadřuje.

Výpůjčky (transkripce) byly využity u postav, jako jsou *Kadetka, Luka Božorno-boserna, Rusepatacis, Tantadruj, Javorka*. V originálním textu je vždy obsaženo vysvětlení původu přezdívky, proto je i pro českého čtenáře většina výpůjček v kontextu díla srozumitelná. Pouze případ přezdívky *Tantadruj* obsa-

huje i překladatelovu doplňující explicitaci: „Když byl ještě malý a vesnické děti ho zlobily, jeho nešťastná matka se pořád hádala se sousedy; prstem ukazovala na děti, které stály v uctivé vzdálenosti, a křičela a stěžovala si, že ho zlobil, ta in ta in ta *druj*’. *Druj* je v našem nářečí druhý; **tedy ten a ten a ten druhý**”²⁶. V tomto případě, kdy se jedná o hlavní postavu díla, by bylo ke zvážení, působí-li výpůjčka v textu organicky, či naopak rušivě. Slavista Viktor Kudělka navrhuje u této přezdívky substituci *Tenaten*²⁷ a i překladatelé do jiných jazyků jméno této postavy substitují²⁸.

Také transkripci mluvícího jména partyzány *Zmagy* (slov. zmaga, čes. vítězství) čtenář ztrácí další konotace jména, a přitom by byla možnost jméno substituovat bez narušení koloritu jménem Viktorie, které je užíváno v obou jazycích²⁹.

Skupinová pojmenování překladatel překládá (*Italijani* — Italové, *Furlan* — Furlánek), pouze v případě obyvatelského jména *Brika*, s významem ‘obyvatelka pohoří Goriška Brda’, překladatel opět volí výpůjčku bez explicitace. V cílovém jazyce tím dochází k matení čtenáře, který chápe obyvatelské jméno jako jméno rodné.

Také u toponym překladatel dává přednost výpůjčce a přejímá slovo tak, jak je v originále (*Idrija*, *Soča*, *Zatesno*, *Gorica* ad.). U těchto jmen není výrazná apelativní složka významu, jsou organicky začlenitelná do deklinačního systému češtiny a nerušivě navozují kolorit slovinského prostředí. I jména s apelativním významem však překladatel pouze transkribuje: *Podzemlje* ‘Podzemí’, *Pogorišče* ‘Žďár, spáleniště’, *Trnje* ‘Trnava, Trnová’, *Preseka* ‘Průsek, průsmysk’, *Vrbje* ‘Vrbiny’³⁰. Preferuje tedy kolorit i za cenu ztráty apelativní složky významu nebo očekává, že díky společnému slovanskému kořenu budou tato jména i v cílové kultuře dostatečně transparentní.

U toponym tvořených spojením propria a apelativa, překladatel transkribuje první část odvozenou od propria s doplněním vhodného českého sufixu, apelativum překládá: *Modrijanov travnik* — Modrijanova louka, *Obrekarjev dob* — Obrekarův háj, *Dominovi lazi* — Dominovy lázy ad. V tomto přístupu však není důsledný, najdeme také spojení *Ravna gora*, které by bylo možné přeložit jako ‘Rovná hora/Rovný vrch’, překladatel volí výpůjčku (*z Ravné gory*). Nedůslednosti najdeme také při překládání apelativní složky: *Suhi plaz* je jednou přeložen jako *Suché koryto*, jindy jako *Suchý žleb*; podobně *Šentviškogorska planota* je jednou

²⁶ C. Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana 1964, s. 15–16 [překladatelem doplněnou větu tučně zvýraznila autorka].

²⁷ V. Kudělka: *Sociální realismus a jeho dědictví ve slovinské literatuře*. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity*. Brno 1973, č. 22, s. 240.

²⁸ Např. překladatelka do polštiny Maria Krukowska volí *Tantatin*, překladatelka do italštiny Patrizia Raveggi *Stostollà*.

²⁹ Možné by bylo i jméno Vítězslava, které je však už vázáno na české prostředí.

³⁰ Ve spojení *Trnarjevo Vrbje* však apelativum překládá jako *Trnarovy Vrbiny*.

převedena jako *Šentviškogorská pláň*, jindy *Šentviškogorská pláňava*; navíc s nekvalitním významem (slov. *planota* — podle SSKJ: ‘rovný, avšak vyvýšený prostor v horách’, čes. planina; čes. *pláň* — dle SSJČ: ‘rozlehlá rovina s nízkým porostem’; čes. *pláňava* — pouze SSJČ a PSČ uvádí význam ‘lada, úhor’.)

Překlad toponym užívá překladatel tam, kde je to obvyklé v českém úzu: *Ljubljana* — Lublaň, *Trst* — Terst, *Koroška* — Korutany a *Primorska* — Přímoří.

Závěr

Na základě analýzy originálu a překladu tří děl Cirila Kosmače konstatujeme, že překladatel František Benhart při práci s antroponymy i toponymy nejčastěji používá transkripci. Užije jí v případech, kdy by jiné řešení text patrně příliš domestikovalo (pojmenování osob podle názvů po chalupě, reálná toponyma bez apelativní složky významu), ale v některých případech i za cenu zkrácení originálu (obyvatelské jméno *Brika*, přeložitelná toponyma, jež by nenarušovala originál *Vrbiny*, *Trnová*, *Rovný vrch* ad.) Z hlediska funkce jmen těmito exotizacemi ztrácíme v cílové kultuře informace podstatné pro interpretaci textu. Překladatel v tomto dilematu rezignoval na přenesení mytizujících prvků toponym, jejich hlubší metaforičnosti, jejichž užitím spisovatel vyjadřoval obdiv k lidové originalitě a fantazii při vytváření pojmenování míst³¹.

Při převodu pojmenování osob podle jmen po chalupě byl překladatel konfrontován s odlišným územ: v tradičně rurálnějším Slovinsku jsou jména po chalupě stále užívaná, na rozdíl od území Čech a Moravy, kde od 20. let 20. století tato jména nevznikají a postupně jsou na vesnicích nahrazovány přezdívkami³². V originálním textu má užití pojmenování osob podle jmen po chalupě ještě funkci rozlišovací: příjmeními, která jsou v pozici za rodným jménem, jsou označovány pouze osoby úřední (*strážmistr Dominik Testen*, *písař Julius Rode*, *čtník Martin Urbanja* ad.), zatímco obyvatelé vesnické komunity jsou vždy pojmenováni podle stavení (*Šmonov Izidor* — *Izidor Šmonů*, *Zavoglarjeva Milka* — *Milka Zavoglarů* ad.). Užitím přechýlené formy příjmení (*Jera Trohová*, *Dorka Lazarová*) se tím tento rys u některých postav stírá. Transkripcemi jmen po chalupách, jejichž pomocí autor vyjadřoval pozici stavení na vesnici (*Zagomiličar* — pozice za kopcem, *Zajezar* — za jezem, *Obrekar* — u řeky), se rovněž eliminuje modelování krajiny a překladatel dával přednost exotizaci před domestikací.

³¹ Conf. B. Paternu: *O pisatelju...*, s. 204—205.

³² J. Nová: *Nářečí ve vybraných obcích na jihovýchodním Plzeňsku* [Nepublikovaná diplomová práce]. Brno 2009, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, příloha 2; Z. Hlubinková: *Poznámka k tzv. živým jménům v českých nářečích*. „Acta onomastica” 2008, č. 49, s. 131—134.

Zachytitelná je také překladatelova nejednotná koncepce především při překládání toponym: pro stejné toponymum v originále volí dva různé překlady (*Suhi plaz* — *Suché koryto/žleb*, *Šentviškogorska planota* — *Šentviškogorská pláňava/pláň*), některá toponyma překládá (*Volčja grapa* — *Vlčí rokle*, *Trnarjevo Vrbje* — *Trnarovy Vrbiny*), jiná ne (*Ravna gora*, *Vrbje*).

Překladatel při překládání Kosmačových textů stál před komplexním problémem, jak pracovat s proprii, jichž se v jeho dílech vyskytuje velké množství. Jejich velká část má však i podstatnou apelativní složku anebo charakterizační funkci u přezdivek a jmen mluvčících. Shledáváme tedy, že překladatel se jednoznačně přiklonil k výchozí komunikační situaci, dával přednost zachování koloritu a exotizaci i za cenu ztráty některých významů a ochuzení smyslu díla.

Použitá literatura

- Glušič H.: *Pripovedna proza Cirila Kosmača*. Ljubljana, Slovenska matica, 1975.
- Hála J.: *Jak vznikaly na vesnicích názvy „po chalupách“?* „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“ 1969, roč. 10, č. 2, s. 205—208.
- Hausenblas K.: *Vlastní jména v umělecké literatuře*. In: *Od tvaru k smyslu textu*. Red. A. Macurová, P. Mareš. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 193—202.
- Hlubinková Z.: *Jména po chalupě v českých nářečích*. In: *Lexika slovenskej onymie*. Red. J. Hladký, I. Valentová. Bratislava, Slovenská akadémia ved, 2010, s. 197—202.
- Hlubinková Z.: *Poznámka k tzv. živým jménům v českých nářečích*. „Acta onomastica“ 2008, č. 49, s. 131—134.
- Hodrová D.: *Jméno postavy v románu*. In: D. Hodrová: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Praha, Torst, 2001, s. 599—619.
- Holý J.: *Funkce jmen postav v dílech Karla Čapka a Vladislava Vančury*. „Česká literatura“ 1984, č. 5, s. 459—476.
- Karlík P. et al.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- Keber J.: *Leksikon imen. Onomastični kompendij*. Celje, Celjska Mohorjeva družba, 2008.
- Knappová M.: *Funkce vlastních jmen v literárních textech*. In: *Zbornik Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae*. „Slavistica“. 28. Sv. 3. Red. M. Bliha. Banská Bystrica, Univerzita J. P. Šafárika, 1992, s. 12—16.
- Kudělka V.: *Sociální realismus a jeho dědictví ve slovinské literatuře*. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno 1973, č. 22, s. 229—241.
- J. Levý: *Umění překladu*. Vyd. 1. Praha, Československý spisovatel, 1963.
- Macurová A.: *Poznámky k vlastním jménům v překladu*. „Onomastický zpravodaj ČSAV“ 1985, roč. XXVI, č. 4—5, s. 432—439.
- Nová J.: *Nářečí ve vybraných obcích na jihovýchodním Plzeňsku* [Nepublikovaná diplomová práce]. Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2009.
- Paternu B.: *O pisatelju in njegovem delu*. In: C. Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1996, s. 203—226.
- Zadravec F. et al.: *Slovenska književnost III*. Ljubljana, DZS, 2001.

Excerpovaná literatura

- Kosmač C.: *Pomladni dan*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1964.
 Kosmač C.: *Balada o trobenti in oblaku*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1968.
 Kosmač C.: *Tantadruj a tri blázni*. Přel. F. Benhart. Praha, Mladá fronta, 1970.
 Kosmač C.: *Tantadruj*. In: C. Kosmač: *Sreča in lepota*. Ljubljana, Partizanska knjiga, 1973.
 Kosmač C.: *Jarní den*. Přel. F. Benhart. Praha, Práce, 1977.

Jana Šnytová

Vlastní jména v prózách Cirila Kosmače při překladu ze slovinštiny do češtiny

Resumé

Vrcholné prózy C. Kosmače *Jarní den*, *Tantadruj* a *Balada o trubce a oblaku* obsahují velké množství vlastních jmen, a to především reálných toponym z oblasti jihozápadního Slovinska, antroponym užívaných ve vesnickém prostředí v 1. polovině 20. století a přezdívek. Na základě analýzy originálu a překladu F. Benharta konstatujeme, že překladatel při práci s vlastními jmény volil především metodu transkripce (výpůjčky), méně často používá substituci, a to především u hypokoristik, a přezdívky nejčastěji doslovně překládá. Tímto přístupem zachovává, ba i silně podtrhuje kolorit slovinského prostředí, avšak na druhé straně ochuzuje čtenáře o některé organické prvky próz.

Klíčová slova: propria, překlad, Ciril Kosmač, František Benhart, slovinská literatura.

Jana Šnytová

Proper names in the prose written by Ciril Kosmač with regard to their translation from Slovenian into Czech

Summary

Kosmač's best prosaic works *Spring Day*, *Tantadruj* and *Ballade on a Trumpet and a Cloud* contain a great number of proper names, in particular, real toponyms from the South-West of Slovenia, anthroponyms used in the village environment in the 1st half of the 20th century, and nicknames. Based on the analysis of the original texts and Benhart's translation, we state that, when translating proper names, the translator used mostly transcription (loanwords), less frequently substitution, mainly for hypocorisms, and literal translation for nicknames. This approach maintains, even emphasizes, the atmosphere and color of the Slovenian environment, however, it also deprives readers of the organic elements of the original works.

Key words: proper names, translation, Ciril Kosmač, František Benhart, Slovenian literature.

**Nazwy własne w prozie Cirila Kosmača
w przekładzie z języka słoweńskiego na język czeski**
**Proper names in the prose written by Ciril Kosmač
with regard to their translation from Slovenian into Czech**

Jana Šnytová

Uniwersytet w Lublanie, Wydział Filozoficzny, jana.snyto@yahoo.fr

Data zgłoszenia: 15.04.2015 r. — Data recenzji i akceptacji: 1.05.2015 r.

Abstract: The article focuses on the issues related to translation of proper names from Slovenian into Czech in the prose written by C. Kosmač and translated by F. Benhart. We will point to the function of proper names in the literary text as defined in the Czech grammar and describe possible methods of translating proper names. By means of examples, we will show the methods used by translator, thereby influencing the interpretation of texts in the target language.

Key words: proper names, translation, Ciril Kosmač, František Benhart, Slovenian literature.

Ciril Kosmač: *Pomladni dan, Tantadruj i Balada o trobenti in oblaku*

Do analizy przekładu nazw własnych w tekście literackim wybrano dzieła Cirila Kosmača (1910—1980), przedstawiciela słoweńskiego realizmu społecznego, którego twórczość charakteryzuje swoisty autobiografizm oraz silne powiązania z krajem rodzimym, południowo-zachodnią częścią Słowenii. Analizie poddane zostały trzy utwory, które wpisują się w słoweński kanon literacki¹. Autorka artykułu koncentruje uwagę przede wszystkim na jednej powieści

¹ Na przykład Państwowa Maturalna Komisja Egzaminacyjna (Državna maturitetna komisija) wybrała w roku szkolnym 2012/2013 powieść C. Kosmača *Pomladni dan* jako temat obowiązkowego eseju maturalnego.

C. Kosmača zatytułowanej *Pomladni dan* (1953)² — przekład czeski *Jarní den* (1977)³, tekście najdłuższym oraz najbogatszym pod względem implikowanych motywów, w którym autor autobiograficznie przetwarza swój powojenny powrót do rodzinnego kraju. Nawiązując do zachodnioeuropejskiej powieści analityczno-psychologicznej, z pomocą techniki asocjatywnej opisuje on wydarzenia przebiegające w jego rodzinnej wsi, a dokładnie — w domu rodzinnym w okresie od pierwszej wojny światowej do powojennych dni majowych 1945 r. Akcja powieści rozgrywa się w czasie jednego dnia, podczas którego pierwszoosobowy narrator, przytaczając wypowiedzi i rozmowy z mieszkańcami, wspomina czas przeżyty w kraju rodzinnym. Przedstawiając wydarzenia z przeszłości, Kosmač stosuje dialog między głównym narratorem — intelektualistą a jego ciotką, prostą kobietą, przejmującą rolę drugiego narratora kluczowego. Oprócz dialogu, pojawia się tu również pasmo refleksji głównego narratora, dotyczące jego własnej twórczości i życia, koncentrujące się na opisie kraju oraz przyrody.

Wnioski z analizy nazw własnych w powieści *Pomladni Dan* dopełnione zostaną wnioskami z interpretacji noweli *Balada o trobenti in oblaku* (1956)⁴ — przekład czeski *Balada o trubce a oblaku* (1970)⁵, w której Kosmač, stosując refleksję metajęzykową, a więc uwagi o tworzeniu tekstu, jako odrębny wątek ustanawia opowieść pisarza Petra Majcena. Interesujące z punktu widzenia przekładu nazw własnych jest ostatnie dzieło Kosmača — nowela *Tantadruj* (1959)⁶ — przekład czeski *Tantadruj* (1970)⁷, nawiązujące za pomocą motywów do przedwojennego opowiadania o rodzinnym regionie, stanowiące jednocześnie nową fazę refleksji autora o życiu i śmierci. Kładąc nacisk na pozycję jednostki, autor postrzega ją nie jako członka kolektywu, lecz na płaszczyźnie egzystencjalnej, jako byt śmiertelny⁸.

Nazwy własne w dziełach Cirila Kosmača

Dzieła Kosmača są interesujące z punktu widzenia analizy przekładu nazw własnych z kilku powodów. Wydarzenia przytaczane prawie we wszystkich

² C. Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1964.

³ C. Kosmač: *Jarní den*. Přel. F. Benhart. Praha, Práce, 1977.

⁴ C. Kosmač: *Balada o trobenti in oblaku*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1968.

⁵ C. Kosmač: *Tantadruj a tři blázni*. Přel. F. Benhart. Praha, Mladá fronta, 1970.

⁶ C. Kosmač: *Tantadruj*. In: C. Kosmač: *Sreča in lepota*. Ljubljana, Partizanska knjiga, 1973.

⁷ C. Kosmač: *Tantadruj a tři blázni*...

⁸ Por. F. Zadavec et al.: *Slovenska književnost III*. Ljubljana, DZS, 2001, s. 154.

dzielach autora rozgrywają się w określonej przestrzeni, w dokładnie zlokalizowanej alpejskiej dolinie, opisują nie tylko szczegóły regionu, autor podaje tu również dużą liczbę toponimów rzeczywistych. Opisujący region podlega jednocześnie silnej mityzacji. „Oddziaływanie realistycznego krajobrazu i mityzacji odbywa się na wielu płaszczyznach, szczególną uwagę zwracają miejscowe nazwy własne, które poza opisowym znaczeniem, wnoszą do tekstu znaczenia dodatkowe — od podziwu wobec ludowej oryginalności i wyobraźni przy ich tworzeniu, aż po ich głębszą metaforyczność i stronę brzmieniową. W przypadku nazw własnych miejscowych i nazw »po chałupie«, narracja często ulega zatrzymaniu i staje się bardziej refleksyjna. To tradycyjne cechy słoweńskiej prozy narracyjnej”⁹. Tłumacz skonfrontowany zostaje z problemem zachowania w przekładzie kolorytu toponimów, a także przeniesienia ich mityzujących, symbolizujących znaczeń.

Również postaci dzieł Kosmača są silnie zespolone z regionem. Są to przeważnie chłopci, ubożsi wieśniacy albo ludzie żyjący na obrzeżach społeczności wiejskiej (fizycznie bądź umysłowo upośledzeni, wiejski głupek, znajda itd.). Przy kreśleniu postaw nie chodzi tylko o realizm społeczny, lecz o historie z życia jednostek nieprzeciętnych, wymykających się prowincjonalnemu światu, komicznych bądź tragicznych dziwaków. Jak podkreśla w swojej pracy historyk literatury Boris Paternu, „charakteryzują ich również osobliwe imiona, uwzględniające zazwyczaj typowe cechy sposobu ich mówienia lub zachowania [...]”¹⁰. Według badaczki Helgi Glušič¹¹, narrator często skrywa się za zbiorowym myśleniem całej wsi, co widoczne jest w nadawaniu imion postaciom. Wyrażają one stosunek lub opinię wiejskiej społeczności, jak też podstawę osądu, np. Matic Enaka Palica — czes. Matic/Matěj Stejná hůl¹² w noweli *Tantadruj / Tantadruj* czy Kadetka¹³ w *Pomladni dan / Jarní den* itd.

We wszystkich analizowanych oryginałach znajdziemy wiele nazw własnych: przede wszystkim antroponimy dotyczące zarówno osób (*stryj Tomaž, stryjenka Ana, Božena, Dominik Testen, Terezija, Peter Majcen* itd.), jak i grup ludzi (*Furlani* — czes. Furlanci, *Brici* — obywatele pasma górskiego Goriška Brda, *Talijani* — czes. Italové). Znajdziemy tu antroponimy w formie hipokorystyk (*Boženica, Pepč, Venček, Štefuljček, Nanca, Kata* itd.), liczne przydomki (*Kadetka, Tanta-*

⁹ Por. B. Paternu: *Opisatelju in njegovem delu*. In: C. Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1996, s. 204–205.

¹⁰ Ibidem, s. 205.

¹¹ Por. H. Glušič: *Pripovedna proza Cirila Kosmača*. Ljubljana, Slovenska matica, 1975, s. 73.

¹² Matic Enaka Palica/Matic/Matěj Stejná hůl — nazwa odnosi się do jedynej wykonywanej przez niego czynności okorowywania kija, tak aby był ze wszystkich stron gładki, co mu się jednak nigdy nie udało. Por. C. Kosmač: *Tantadruj...*, s. 185.

¹³ Kadetka — przydomek dziewczyny Bożeny, odpowiadający wojskowemu stopniu jej ojca kadeta. Por. C. Kosmač: *Jarní den...*, s. 146.

druj, Luka Božorno-boserna, Matic Enaka Palica — czes. Matic/Matěj Stejná hůl, *Javorka, Najdeni Peregrin* — czes. *Nalezený Peregrin* itd.), typowe dla środowiska wiejskiego osobowe nazwy własne nadane zgodnie z nazwą domu, tzw. nazwy „po chałupie”¹⁴ (*Lužnik — Lužnikov Martin, Pri Zajezarju — Zajezarjev Martin, Trnje — Trnar, Trnarjeva Katra, Temnik — Temnikar, Temnikarica* itd.). Pojawiają się tu również tzw. nazwy znaczące (np. partyzantka *Zmaga* — słoweń. *zmaga*, czes. *vítězství*¹⁵, imię powszechnie nadawane podczas drugiej wojny światowej i tuż po niej¹⁶). W przeciwieństwie do większości autentycznych i łatwo rozpoznawalnych toponimów, nazwy postaci jedynie częściowo odnoszą się do rzeczywistych osób (np. rodzina autora, ojciec *France*, matka *Nanca*, sąsiad *Temnikar* itd.), znaczną większość stanowią postaci literackie z fikcyjnymi imionami (*Črnilogar, Podzemljč, Trnar, Zmaga* itd.).

Ponadto w tekstach znajdziemy zoonimy (krowy: *Mavra, Siva, Roža, Liska, Cika*; pies *Smukač* itd.) i przede wszystkim dużą liczbę toponimów: ojkonimów (wsie *Roče, Podzemlje*, miasta *Tolmin, Most na Soči, Gorica*, siedliska *Črni log, Temnik* itd.), anojkonimów, pomiędzy którymi pojawia się wiele oronimów (szczyty *Krn, Vranjek*, dolina *Vipavska dolina*, wąwóz *Volčja grapa*, równina *Banjska planota*, dukt leśny *Preseka*, skała *Dominov rob* itd.), a także mikrotoponimów (łąki *Modrijanov travnik, Zgornja i Spodnja Travna*, zagajnik *Obrekarjev dob*, zrzęb *Dominov laz* itd.) oraz hydronimów (rzeki *Idrija, Soča*, potok *Skopičnik*).

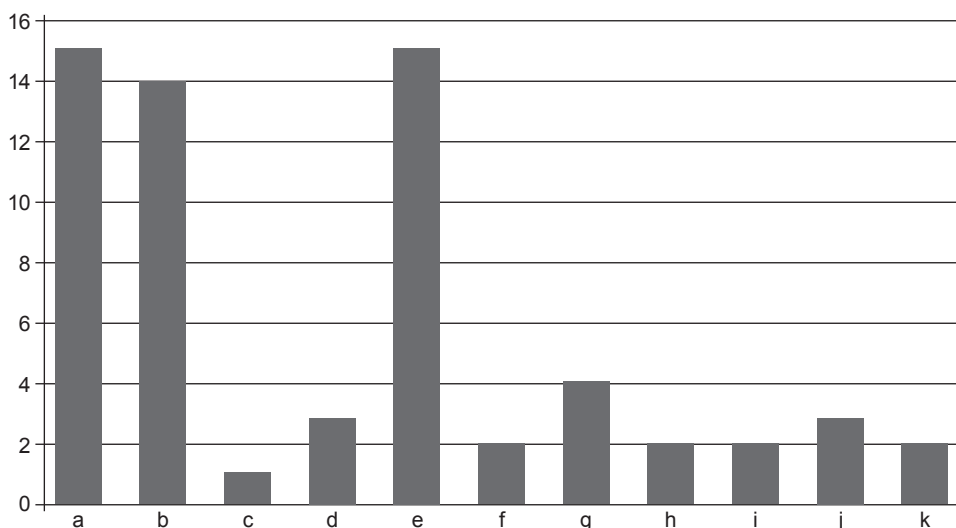
Jeśli chodzi o frekwencję, spośród antroponimów na pierwsze miejsce wysuwają się imiona powszechne oraz nazwy „po chałupie”, a następnie hipokorystyki, wszystkie typy nazywające mieszkańców wsi. Ponadto występują niecodzienne nazwiska, jakie noszą zazwyczaj postaci obcokrajowców, a na dalszym miejscu — przydomki oraz kombinacje imienia i nazwiska, które noszą głównie przedstawiciele urzędu — inspektor, sekretarz itp. (zob. schemat 1.)¹⁷.

¹⁴ „Osobowe nazwy własne wybrane zgodnie z nazwą domu, wskazujące gdzie (w czyjej chacie) nazwany mieszka/mieszkała, czyj zawód przejął, gdzie się przeniósł, wzenił itp.” J. Peškařová: *Jména po chalupě* [heslo]. In: P. Karlík et al.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 204.

¹⁵ Por. J. Keber: *Leksikon imen. Onomastični kompendij*. Celje, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2008, s. 502—503.

¹⁶ Według danych Urzędu Statystycznego Republiki Słowenii, imieniem tym było nazwanych najwięcej dzieci w latach 1941—1950, potem jego popularność spadła; od lat 90. imię to nie jest wybierane. Por. STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE. Baza rojstinih imen in priimkov. Dostępny w Internecie: http://www.stat.si/imena_baza_imena.asp?ime=zmaga&priimek=&spol=Z [Data dostępu: 8.08.2014 r.].

¹⁷ Do podobnych wniosków, jeśli chodzi o frekwencję typów nazw własnych, prowadzi analiza dalszych dwóch dzieł — *Balada o trobenti in oblaku* i *Tantadruj*.



Schemat 1. Antroponimy w powieści *Pomladni Dan*:

a — imię powszechne, **b** — hipokorystyk, **c** — imię niecodzienne, **d** — imię i nazwisko, **e** — nazwa „po chałupie” i imię, **f** — nazwisko powszechne, **g** — nazwisko niecodzienne/rzadkie, **h** — nazwa znacząca „po chałupie”, **i** — nazwisko znaczące, **j** — przydomek, **k** — nazwa zbiorowa

Nazwy własne w przekładzie

Problem przekładu nazw własnych podjął już Jiří Levý w książce pt. *Umění překlada*, w rozdziale *Podvojnost přeloženého díla*¹⁸. Według tego autora, przekład jest tworem hybrydowym, konglomeratem dwóch struktur. Między warstwą znaczeniową a formalną oryginału z jednej strony oraz systemem środków artystycznych języka docelowego z drugiej strony może zachodzić napięcie lub rozbieżność. Treść dzieła uzależniona jest zatem od obcej rzeczywistości i jeżeli wystąpi ewidentny konflikt między rzeczywistością przedstawioną dzieła a swoistymi czeskimi środkami wyrazu, to odbiorca dysonans ten zauważy. Według Levý’ego, to typowy przykład tłumaczenia nazw własnych, gdyż rezygnacja z obco brzmiących nazw może w niektórych sytuacjach naruszać atmosferę zaufania, jak również powodować problemy związane z odmianą. Pozostaje pytanie, czy zachować nazwy bez ich czeskich ekwiwalentów, jak rozwiązać ten problem. Przekład jako całość jest tym doskonalszy, im lepiej udaje się pokonać jego ambiwalencję. Ważna staje się zatem umiejętność tłumacza „pogodzenia rozbieżności, które wynikają z podwójnego charakteru przekładu”¹⁹.

¹⁸ J. Levý: *Umění překlada*. Vyd. 1. Praha, Československý spisovatel, 1963, s. 52.

¹⁹ Ibidem, s. 59.

J. Levý proponuje tu trzy możliwości²⁰: (1) substytucję nazwy własnej, a więc zastąpienie rodzimej analogii tam, gdzie jednocześnie silnie uzewnętrznia się uniwersalne znaczenie; (2) transkrypcję (przepisanie), przejście nazwy w oryginalnej formie, tam gdzie znaczenie ogólne całkowicie zanika; (3) tłumaczenie nazwiska rekomendowane tylko w przypadku, gdy ma ono wartość znaczącą, jak np. w średniowiecznych alegoriach czy bajkach. Jeśli w grę wchodzi tylko znaczenie, to nie można zastosować transkrypcji, jednakże, jak podkreśla Levý, zastosowanie czy nadużywanie substytucji prowadzi do adaptacji i aktualizacji. Uniwersalne i swoiste prawie zawsze stanowi element dzieła, dlatego też substytucja jest efektywna, jeśli zachowuje oba te aspekty. Jeśli nie jest to możliwe, to mniej naruszy dzieło utrata swoistego niż uniwersalnego. Substytucja i transkrypcja są możliwe w takich przypadkach, w których charakter nazwy zależy od formy rodzimej (każdy język ma swój rejestr form dotyczących nazw), np. charakterystycznych i typowych imion w komedii i satyrze. Levý zwraca również uwagę na konieczność jednolitej strategii tłumacza w akcie translacji konkretnego dzieła oraz zasadniczo jednolitego podejścia, przekład bowiem nie powinien uzewnętrzniać, że tłumacz stopniowo dochodzi do lepszego rozwiązania powtarzającej się sytuacji. Intencja tłumacza może koncentrować się na dążeniu do przybliżenia dzieła czytelnikowi lub przeciwnie — na przeniesieniu czytelnika w świat przedstawiony dzieła. Nacisk na pierwszą lub drugą strategię stanowi decydujący czynnik aktu translacji, a tłumacz powinien trzymać się jednolitej intencji, której podlegają częściowe rozwiązania²¹.

Alena Macurová podkreśla ponadto, że „funkcja nazw własnych, ich relacja względem innych elementów konstrukcji tekstu oraz rola w kształtowaniu znaczenia całości w dużej mierze ujawnia się w procesie translacji”²². Zaznacza podwójne (paralelne) powiązania tekstu docelowego, z jednej strony z wyjściową sytuacją komunikacyjną (społeczno-historyczną, kulturową itd.), z drugiej natomiast z sytuacją komunikacyjną w kulturze docelowej. W akcie translacji może dominować komunikacja docelowa, aspekt recepcji rodzimej bądź aspekt komunikacji wyjściowej. „Kryterium [...] stanowi [...] adekwatność funkcji tekstu docelowego i wyjściowego: miarą tekstu docelowego jest umiejętność funkcjonowania w komunikacji docelowej adekwatnie, tak jak funkcjonuje tekst wyjściowy w ramach komunikacji wyjściowej”²³.

²⁰ Por. *ibidem*, s. 74.

²¹ *Ibidem*, s. 60.

²² A. Macurová: *Poznámky k vlastním jménům v překladau*. „Onomastický zpravodaj ČSAV” 1985, rocz. 26, nr 4—5, s. 432.

²³ *Ibidem*, s. 436.

Jana Králová²⁴ wyróżnia pięć sposobów przekładu nazw własnych: (1) Kalka — przejście jednego słowa lub zwrotu z jednego (wyjściowego) języka do języka docelowego z pomocą przekładu dosłownego; często w przypadkach, gdy częścią nazwy własnej jest oznaczenie rodzajowe. (2) Zapożyczenie — bezpośrednie lub pośrednie przejście jednostek leksykalnych z jednego do drugiego języka (transkrypcja). (3) Substytucja — (a) wykorzystanie różnych wariantów tej samej nazwy osobowej (hipokorystyka); (b) ekwiwalent kulturowy (zwłaszcza w toponimach). (4) Eksplicytacja — dopełnienie informacji przede wszystkim o kulturowym charakterze. (5) Uogólnienie — zastąpienie nazwy własnej apelatywem.

Dla niniejszej analizy nazw własnych w dziełach autobiograficznych istotne są również wnioski Karla Hausenblasego, mówiące, że wszystkie nazwy w tekście literackim są umotywowane i „nawet ci pisarze, którzy starają się jak najwierniej zobrazować określone środowisko, nie przydzielają swoim postaciom imion przypadkowo [...]”²⁵. Mimo że autor opiera się na rzeczywistości realnej, nazwiska konkretnych osób w większości przypadków zmienia, chyba że chodzi o dzieło beletrystyczne o charakterze dokumentarnym. Jiří Holý zauważa przy tym, że „nawet pospolita, pozornie banalna nazwa może stać się w dziele literackim nazwą znaczącą, wymowną; decydującą rolę odgrywa w tym przypadku kontekst semantyczny. Wynika z tego również możliwość odmiennych konkretyzacji danej nazwy”²⁶.

Analiza przekładu nazw własnych w dziełach Cirila Kosmača

Wybrane przez autora nazwy własne, które występują w analizowanych dziełach, mają na celu wywołanie realistycznej iluzji i przeniesienie czytelnika w obszary wiejskie południowo-zachodniej Słowenii. Jak podkreśla Daniela Hodrová, w realizmie intencją pisarza było, aby „nazwa zbyt nie ściągająca na siebie uwagi, nie rzucała się w oczy i nie była znacząca, nie demonstrowała swojego fikcyjnego statusu, ponieważ w ten sposób unaoczniałaby akt nazywania, który w ramach poetyki realistycznej musiał pozostać niewidoczny”²⁷.

²⁴ Na podstawie wykładu PhDr. Jany Králové, CSc. z Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Komenského w Bratysławie, wygłoszonego dn. 1.04.2008 r. w Katedrze Lingwistyki Aplikowanej (Katedře aplikované lingvistiky) Uniwersytetu Hradec Králové. Dostępny w Internecie: <http://fim.uhk.cz/telegraf/?clanek=963&civ=76> [Data dostępu: 8.08.2014 r.].

²⁵ K. Hausenblas: *Vlastní jména v umělecké literatuře*. In: *Od tvaru k smyslu textu*. Red. A. Macurová, P. Mareš. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 193.

²⁶ J. Holý: *Funkce jmen postav v dílech Karla Čapka a Vladislava Vančury*. „Česká literatura” 1984, č. 5, s. 461.

²⁷ D. Hodrová: *Jméno postavy v románu*. In: D. Hodrová: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Praha, Torst, 2001, s. 611.

Dlatego w tekstach Kosmača pojawia się wiele rzeczywistych nazw własnych, przede wszystkim toponimów, autentycznych antroponimów jest mniej, jednak i zmyślone nazwy dają wrażenie realizmu. Stosowanie dużej liczby nazw osobowych nadawanych „po chałupie”, znanych zazwyczaj jedynie mieszkańcom konkretnej wsi, sprawia wrażenie zamknięcia wiejskiej społeczności, sugeruje środowisko wiejskie, a dzięki apelatywnemu członowi nazwy unaocznia region. Autor stosuje przydomki, zatem nazwy na swój sposób alegoryczne, które kontrastując z nazwami realistycznymi, wyróżniają się i „nadają postawie charakteru wyjątkowości, świadcząc o jej niezwykłym, często symbolicznym statusie”²⁸. W większości przypadków wyrażają one stosunek społeczności wiejskiej do konkretnej osoby lub ocenę otoczenia, często dotyczy to jednej z postaci głównych lub kluczowych.

Zdaniem M. Knappové²⁹, wszystkie analizowane nazwy własne pełnią funkcję indywidualizującą, a większość również funkcję klasyfikującą, ponieważ dookreślają nazwy ze względu na miejsce, czas zdarzeń, narodowość i obszar językowy, w tym przypadku słoweńską wieś na włosko-słoweńskim pograniczu (większość słoweńskich nazw „po chałupie”, kilka nazw włoskich) w pierwszej połowie XX w. (nazwy używane w tym okresie, duża frekwencja dziś już nie tak powszechnych nazw „po chałupie”). W tekście w miejscach semantycznie nacechowanych pojawiają się również nazwy o funkcji charakteryzującej, budzące pewne skojarzenia, np. nazwy według miejsca zamieszkania (wieś *Trnje*, czes. *Trní* — nazwa postaci *Trnar*, czes. *Trnový*, odwołanie do nazwy postaci wiodącej bardzo ciężkie życie; wieś *Podzemlje*, czes. *Podzemí* — nazwa postaci *Podzemljíč*, czes. *Podzemník/Podzemňák*, odwołanie się do nazwy postaci pracującej jako grabarz; imię partyzantki *Zmagi* w języku słoweńskim oznacza „zwiąćstwo”, rdzeń nazwy rodziny *Vojnaců* stanowi słoweński leksem *vojna*, czes. *válka*, oznaczając rodzinę całkowicie dostosowującą się do wojennych warunków, korzystającą z obecności wojska we wsi³⁰. Utworzone od nazw gospodarstw *Temnik* (od rdzenia *temen*, czes. *temný*) i *Črni log*, czes. *Černý luh*, nazwy ich mieszkańców (*Temnikar*, *Temnikarica*, *Črnilogar*, *Črnilogarica*) korespondują z atmosferą dramatycznych wydarzeń wojennych, podobnie jak szczyt *Vranjek* (arch. *Vran*, czes. *černý*), gdzie znajdują się groby obu tragicznie zmarłych kluczowych postaci powieści. Nazwy z wyraźnym apelatywnym członem dookreślają i pomagają w wizualizacji regionu (część wsi zwana *Vrbje*, czes. *Vrbiny*; *Breze*,

²⁸ Ibidem, s. 607.

²⁹ Por. M. Knappová: *Funkce vlastních jmen v literárních textech*. In: *Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae*. „Slavistica”. 28. Zv. 3. Red. M. Bliha. Banská Bystrica, Univerzita J.P. Šafarika, 1992, s. 12–16.

³⁰ Według Urzędu Statystycznego Republiki Słowenii, pseudonim *Vojnac* w ogóle nie występuje. Por. STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE. Baza rojstinih imen in priimkov. Dostępny w Internecie: http://www.stat.si/imena_baza_priimki.asp?ime=&priimek=Vojnac&spol= [Data dostępu: 8.08.2014 r.].

czes. *Březina, Břízy, Vrtača*, czes. *krasová jáma; Ravna gora*, czes. *Rovná hora* itd.). Tylko kilka nazw cechuje funkcja asocjatywna, np. wieszczki *Parky* z mitologii antycznej, bóg *Pan, Gioconda*.

Tłumacz stoi zatem przed problemem, jak postępować w akcie translacji z nazwami osobowymi nadanymi „po chałupie”, słoweńskimi imionami, ich hipokorystykami oraz toponimami, które są w tekście najliczniejsze. Drugi kluczowy problem translatoryczny stanowią przydomki i nazwy znaczące, które występują w tekście rzadziej, są jednak semantycznie nacechowane i od nich zależy interpretacja dzieła.

Podobnie jak w języku czeskim, gdzie nazwa „po chałupie” składa się z przyimka *u* + Genetivus, wyrażającego przynależność do kogoś/czegoś, w języku słoweńskim funkcję tę pełni przyimek *pri* + Locativus. W języku czeskim często występują również rzeczowniki w Gen. pl. (np. *U Vlčků*), w języku słoweńskim możliwy jest Loc. sg. (*Pri Erbežniku*); w regionie Primorska częściej występuje Loc. pl. przymiotnika dzierżawczego (np. *Pri Zavoglarjevih*). Jeśli chodzi o nazywanie osób (mieszkańców chałupy), to w języku słoweńskim, w przeciwieństwie do języka czeskiego, funkcjonuje względnie uporządkowany system nazw, nazwa „po chałupie” zawsze znajduje się przed imieniem i powstaje w wyniku dołączenia do przymiotników dzierżawczych sufiksów: -ov, -ova, ewentualnie -ev, -eva po spółgłoskach miękkich i po r (*Šmonov, Trohova, Zajezarjev, Vojnačeva*). W dziełach Kosmača występuje duża liczba nazw „po chałupie” umotywowanych charakterem budynku lub jego umiejscowieniem w wiosce, pozwalających słoweńskiemu czytelnikowi na dopełnienie obrazu regionu: *Pri Zajezarjevih* — mieszka za jazem; *Pri Zavoglarjevih* — słoweń. *vogal*, czes. *roh*, mieszka za rogiem; *Pri Obrekarju* — słoweń. *ob reki*, czes. *u řeky*; *Pri Zagomiličarju* — słoweń. *gomila*, czes. *kopec*, mieszka za górą itd. W języku czeskim w nazwach „po chałupie”, przeciwnie, przeważa umotywowanie osobowymi nazwami męskimi lub żeńskimi, nazwiskami, przydomkami, stanowiskiem. Inne motywacje oczywiście również występują, ale sporadycznie³¹.

Tłumacz, przekładając nazwy „po chałupie”, zawsze wybiera transkrypcję, używa nazw w oryginalnej, obcej postaci, korzystając z końcówek deklinacyjnych systemu języka czeskiego. W odróżnieniu od słoweńskiego oryginału, operuje bardziej zróżnicowanym doбором sufiksów: w męskich nazwach osobowych najczęściej używa Gen. pl. masculinum, a rzeczownik znajduje się za nazwiskiem (np. *U Zajezarju, Martin Zajezarju*), stosuje również wariant potoczny przymiotnika dzierżawczego z sufiksem -ovic (*Obrekarovic Boris, Modrijanvic Ludvik*); w żeńskich nazwach osobowych również korzysta najczęściej z Gen. pl. masculinum, rzeczownik znajduje się tu za nazwiskiem (np.

³¹ Por. Z. Hlubinková: *Jména po chalupě v českých nářečích*. In: *Lexika slovenskej onymie*. Red. J. Hladký, I. Valentová. Bratislava, Slovenská akadémia ved, 2010, s. 198–200; J. Hála: *Jak vznikaly na vesnicích názvy „po chalupách”?* „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV” 1969, rocz. 10, č. 2, s. 205–208.

Milka Zavoglarù); stosuje także przymiotnik dzierżawczy z sufiksem -ova występujący przed imieniem (*Vojnacova Justina*), potoczny wariant przymiotnika dzierżawczego z sufiksem -ovic (*Trnarovic Katrina*), formę pochodną nazwiska z sufiksem -ová (*Jera Trohová*).

Przekładając imiona, wybiera takie, jak w oryginale (*Martin, Dominik, Božena, Jera* itd.), nawet wtedy, gdy funkcjonuje czeski wariant (*Luka*, czes. *Lukáš*; *Neža*, czes. *Anežka*; *Jernej*, czes. *Bartoloměj* itd.), dostosowując jedynie pisownię (*Tomaž — Tomáš, Terezija — Tereza, Ludvik — Ludvík, Silvija — Silvie, Peter — Petr* itd.).

Jeśli chodzi o stosowanie hipokorystyk, to między językiem czeskim a słoweńskim zachodzi funkcjonalna nieproporcjonalność. W wielu słoweńskich formach rodzimych i zdrobnieniach nazw własnych stały się one hipokorystykami formalnymi (*Alenka, Ivanka, Rudi, Tone*, czes. *Toník, Tonda* itd.), język czeski natomiast nadal uznaje je za rodzime zdrobnienia odmiany imion oficjalnych. Tłumacz w przypadku przekładu większości hipokorystyk decyduje się ponownie na transkrypcję z odpowiednio niewielką modyfikacją pisowni, zarówno w hipokorystykach formalnych (*Cene*, rodzimy wariant dla *Vincenc*, czes. *Vincek*; *Minka*, rodzimy wariant dla *Marii* lub *Míny*, czes. *Mínka*), jak i hipokorystykach o funkcji melioratywnej (*Tilčka*, rodzimy wariant dla *Matyldy*, czes. *Tyldička*; *Nanca, Anca*, rodzimy wariant dla *Anny*, czes. *Nanka, Nanynka, Anka, Anča*; *Štefulček*, rodzimy wariant dla *Štefana/Štěpána*, czes. *Štěpánek* itd.). W przypadku niektórych hipokorystyk tłumacz wybiera strategię substytucji, korzystając z różnych wariantów tego samego imienia (*Martinček — Martínek, Ivančica — Ivanka, Boženica — Boženka, Jankec — Jeník*).

W przypadku przekładu przydomków, w których ważne jest również apelatywne znaczenie słowa, tłumacz stosuje najczęściej kalkę i zapożyczenie. Przydomek *Matic Enaka Palica* jest przełożony dosłownie jako *Matic Stejná Hül, nemška smrt* jako *německá smrt, Orlič — Orlík, Najdeni Peregrin — Nalezený Peregrin* itd. W swoich dziełach Kosmač nierzadko wykorzystuje przydomki utworzone na podstawie manieri słownej mówiącego, a więc słów czy zwrotów często nadużywanych przez postać, np. przydomek postaci *Vešpa* (czes. *To/však viš*) przełożony został jako *Toviš*. Podobnie jest z przekładem nazwy postaci *Prekleta strešnica* (czes. *Zatracená / sakramentská dešťovka / dešťová voda*); wymieniony chłop przeklinał tak, gdy za bardzo padało, a w chatach były problemy z cieknącą deszczówką. W tekście przełożona została pierwsza część przydomku (przymiotnik *zatracený*), dla drugiej części tłumacz wybrał leksem *stříška*, fonetycznie zbliżony do słoweńskiego leksemu *strešnica*, który ma jednak zupełnie inne znaczenie. Przydomkiem tym nazwana została negatywna postawa wiejskiego kolaboranta, który przeszedł na stronę faszystów. W kontekście dzieła i interpretacji postaci nieodpowiednio dobrany deminutyw *stříška* ma raczej wydzźwięk komiczny, słoweński przydomek takich deminutywnych znaczeń nie wprowadza.

Zapożyczenia (transkrypcja) znalazły zastosowanie w tłumaczeniu takich postaci, jak: *Kadetka*, *Luka Božorno-boserna*, *Rusepatacis*, *Tantadruj*, *Javorka*. W tekście oryginalnym występują zawsze objaśnienia dotyczące pochodzenia przydomka, dlatego biorąc pod uwagę kontekst dzieła, większość zapożyczeń jest dla czeskiego odbiorcy zrozumiała. Jedynie przypadek przydomka *Tantadruj* zawiera dodatkowe wyjaśnienie tłumacza: „Když byl ještě malý a vesnické děti ho zlobily, jeho nešťastná matka se pořád hádala se sousedy; prstem ukazovala na děti, které stály v uctivé vzdálenosti, a křičela a stěžovala si, že ho zlobil, ta in ta in ta *druj*’. *Druj* je v našem nářečí druhý; **tedy ten a ten a ten druhý**”³². W tym przypadku, ponieważ chodzi o główną postać dzieła, należałoby rozważyć, czy zapożyczenie jest z tekstem nierozzerwalnie związane, czy też odwrotnie, zakłóca go. Sławista Viktor Kudělka proponuje zastosowanie w przypadku tego przydomka substytucji *Tenaten*³³; również tłumacze tego dzieła na inne języki decydują się na substytucję³⁴. Także w przypadku transkrypcji znaczącego imienia partyzantki *Zmagi* (słoweń. *zмага*, czes. *vítězství*) czytelnik nie może odczytać dalszych związanych z nimi skojarzeń, a przecież możliwa była, bez naruszania jego charakteru, substytucja imieniem Viktoria, używanym w obu językach³⁵.

Nazwy grup tłumacz przekłada (*Italijani — Italové*, *Furlan — Furlánc*) jedynie w przypadku nazwy mieszkanki *Brika*, w znaczeniu „mieszkanka regionu Goriška Brda”, ponownie wybiera zapożyczenie bez objaśnienia. W języku docelowym prowadzi to do zmylenia czytelnika, który nazwę mieszkanki regionu traktuje jak imię własne.

Również w przypadku toponimów tłumacz preferuje zapożyczenie i przejmuje słowa z oryginału (*Idrijca*, *Soča*, *Zatesno*, *Gorica* itd.). Nie ma w tych nazwach elementów o znaczeniu apelatywnym, organicznie wpisują się one w deklinacyjny system języka czeskiego i bez zakłóceń przywołują koloryt słoweńskiego regionu. Nazwy z apelatywnym znaczeniem tłumacz jedynie transkrybuje: *Podzemlje*, czes. *Podzemí*; *Pogorišče*, czes. *Žďár, spáleníště*; *Trnje*, czes. *Trnava, Trnová*; *Preseka*, czes. *Průsek, průsmysk*; *Vrbje*, czes. *Vrbiny*³⁶. Preferuje zatem koloryt kosztem utraty elementów o znaczeniu apelatywnym lub oczekuje, że dzięki wspólnym słowiańskim korzeniom nazwy te będą dostatecznie transparentne także w kulturze docelowej.

W toponimach powstałych w wyniku połączenia nazwy własnej i apelatywu tłumacz dokonuje transkrypcji pierwszej części pochodnej od nazwy własnej

³² C. Kosmač: *Pomladni dan...*, s. 15—16 [podkreśl. J.Š.].

³³ V. Kudělka: *Sociální realismus a jeho dědictví ve slovinské literatuře*. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity*. Brno 1973, č. 22, s. 240.

³⁴ Na przykład polska tłumaczka Maria Krukowska wybiera imię *Tantatin*, tłumaczka włoska Patrizia Raveggi — *Stostollà*.

³⁵ Możliwe byłoby również imię *Vítězslava*, które jednak wiąże się już z obszarem czeskim.

³⁶ W połączeniu *Trnarjevo Vrbje* apelatywa przekłada jednak jako *Trnarovy Vrbiny*.

z dopełnieniem odpowiedniego czeskiego sufiksu, jednocześnie przekładając apelatywy: *Modrijanov travnik* — czes. *Modrijanova louka*, *Obrekarjev dob* — czes. *Obrekarův háj*, *Dominovi lazi* — czes. *Dominovy lázy* itd. W swojej strategii nie jest jednak konsekwentny, widać to w nazwie *Ravna gora*, którą można było przełożyć na język czeski jako *Rovná hora/Rovný vrch*³⁷, podczas gdy tłumacz wybiera zapożyczenie (z *Ravné gory*). Niekonsekwencję widać również w przekładzie złożenia o charakterze apelatywnym: *Suhi plaz* — raz przełożony jako *Suché koryto*, innym razem jako *Suchý žleb*; podobnie *Šentviškogorska planota* — raz funkcjonuje jako *Šentviškogorska pláň*, a w innym miejscu — jako *Šentviškogorská pláňava*; ponadto w nieekwiwalentnym znaczeniu (słoweń. *planota* — według SSKJ³⁷: „wyższe, zasadniczo płaskie wzniesienie terenu w górach”³⁸, czes. *planina*, *pláň* — według SSJČ³⁹: „rozległa równina z niską roślinnością”⁴⁰; czes. *pláňava* — tylko SSJČ i PSC wskazują znaczenie *lada*, *úhor*⁴¹ (pol. *odłóg*, *ugór*).

Tłumacz dokonuje przekładu toponimów w przypadku, gdy mają one swoje umowne czeskie odpowiedniki: *Ljubljana* — Lublaň, *Trst* — Terst, *Koroška* — Korutany czy *Primorska* — Přimoří.

Zakończenie

Na podstawie analizy oryginału i przekładu trzech dzieł Cirila Kosmača można konstatować, że tłumacz František Benhart w przekładzie antroponimów i toponimów najczęściej wykorzystuje transkrypcję. Używa jej w przypadkach, w których inne rozwiązanie mogłoby tekst zbyt udomawiać (nazywanie osób „po chałupie”, w rzeczywistych toponimach bez elementów o znaczeniu apelatywnym), jednak w niektórych przypadkach czyni to kosztem zniekształcenia oryginału (nazwa mieszkanki *Brika*, przekładalne toponimy niezakłócające oryginału *Vrbiny*, *Trnová*, *Rovný vrch* itd.). Z punktu widzenia funkcjonalności nazw egzotyzyacja ta prowadzi do zatarcia w kulturze docelowej podstawowych informacji niezbędnych do interpretacji tekstu. Tłumacz zrezygnował tu z prze-

³⁷ [Slovar slovenskega knjižnega jezika — M.B.].

³⁸ „višji, precej raven [...] svet v hribovju”. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* [Elektronski vir]. Avtorji in sodelavci A. Bajec et al. Ljubljana, Založba ZRC, 2000. Dostępny w Internecie: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>. [Data dostępu: 3.03.2015 r.].

³⁹ [Slovník spisovného jazyka českého — M.B.].

⁴⁰ „rozlehlá rovina [...] s nízkým porostem”. *Slovník spisovného jazyka českého*. Red. B. Havránek, J. Bělič, M. Helcl, A. Jedlička, V. Křístek, F. Trávníček. Praha, Ústav pro jazyk český, Akademie věd ČR, 2011. Dostępny <http://ssjc.ujc.cas.cz/> [Data dostępu: 3.03.2015 r.].

⁴¹ *Slovník spisovného jazyka českého...*

niesienia mityzujących elementów toponimów, ich głębszej metaforyczności, w której zawierał się podziw pisarza dla ludowej oryginalności i wyobraźni w tworzeniu nazewnictwa miejsc⁴².

W przekładzie nazw osobowych według nazwy „po chałupie” tłumacz został skonfrontowany z odmiennym uzusem, gdyż w tradycyjnie bardziej zruralizowanym środowisku słoweńskim nazwy „po chałupie” są nadal używane, w przeciwieństwie do terenów Czech i Moraw, gdzie od lat 20. XX w. nazwy te nie są tworzone, stopniowo zastępowane były przydomkami⁴³. W oryginalnym tekście użycie nazw „po chałupie” pełni funkcję rozróżniającą. Nazwiska występujące za imieniem oznaczają osobę urzędową (*komisarz Dominik Testen, sekretarz Julius Rode, policjant Martin Urbanja* itd.), podczas gdy mieszkańcy społeczności wiejskiej zawsze nazywani są według ich miejsca zamieszkania (*Šmonov Izidor — Izidor Šmonů, Zavogarjeva Milka — Milka Zavoglarů* itd.). Użycie feminatywnej formy nazwiska (*Jera Trohová, Dorka Lazarová*) charakter ten w przypadku niektórych postaci zaciera. Zastosowana w przekładzie transkrypcja nazw „po chałupie”, z pomocą których autor wyjaśniał umiejscowienie budynków we wsi (*Zagomiličar — za górą, Zajezar — za jazem, Obrekar — nad rzeką*), eliminuje różnicowanie krajobrazu, a tłumacz wyraźnie stawia egzotyżację nad udomowieniem.

W obranej strategii translatorycznej widoczna jest niekonsekwencja, przede wszystkim w przekładzie toponimów, gdzie dla jednego toponimu w oryginale wybrano dwa różne przekłady (*Suhi plaz — Suché koryto/žleb, Šentviškogorska planota — Šentviškogorská pláňava/pláň*), niektóre toponimy przełożono (*Volčja grapa — Vlčí rokle, Trnarovo Vrbje — Trnarovy Vrbiny*), a inne nie (*Ravna gora, Vrbje*).

Dokonując przekładu tekstów Kosmača, tłumacz stanął przed złożonym problemem przekładu niezliczonej ilości nazw własnych. Ogromna ich większość zawiera podstawowy element apelatywny lub pełni funkcję charakteryzującą w przydomkach i nazwach znaczących. Można zatem uznać, że tłumacz wyraźnie skłaniał się ku sytuacji komunikacyjnej oryginału, preferując zachowanie kolorytu oraz egzotyżację, kosztem utraty niektórych znaczeń i zubożenia sensów dzieła.

⁴² Por. B. Paternu: *O pisatelju in njegovem delu...*, s. 204—205.

⁴³ J. Nová: *Nářečí ve vybraných obcích na jihovýchodním Plzeňsku* [Niepublikowana praca dyplomowa, załącznik 2]. Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2009; Z. Hlubinková: *Poznámka k tzv. živým jménům v českých nářečích*. „Acta onomastica” 2008, č. 49, s. 131—134.

Literatura przedmiotu

- Glušič H.: *Pripovedna proza Cirila Kosmača*. Ljubljana, Slovenska matica, 1975.
- Hála J.: *Jak vznikaly na vesnicích názvy „po chalupách“?* „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“ 1969, rocz. 10, nr 2, s. 205—208.
- Hausenblas K.: *Vlastní jména v umělecké literatuře*. In: *Od tvaru k smyslu textu*. Red. A. Macurová, P. Mareš. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996.
- Hlubinková Z.: *Jména po chalupě v českých nářečích*. In: *Lexika slovenskej onymie*. Red. J. Hladký, I. Valentová. Bratislava, Slovenská akadémia ved, 2010.
- Hlubinková Z.: *Poznámka k tzv. živým jménům v českých nářečích*. „Acta onomastica“ 2008, č. 49, s. 131—134.
- Hodrová D.: *Jméno postavy v románu*. In: D. Hodrová: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Praha, Torst, 2001, s. 599—619.
- Holý J.: *Funkce jmen postav v dílech Karla Čapka a Vladislava Vančury*. „Česká literatura“ 1984, č. 5, s. 459—476.
- Karlík P. et al.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- Keber J.: *Leksikon imen. Onomastični kompendij*. Celje, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2008.
- Knappová M.: *Funkce vlastních jmen v literárních textech*. In: *Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafaricanae*. „Slavistica“. 28. Zv. 3. Red. M. Blichá. Banská Bystrica, Univerzita J.P. Šafárika, 1992, s. 12—16.
- Kudělka V.: *Sociální realismus a jeho dědictví ve slovinské literatuře*. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno 1973, č. 22, s. 229—241.
- Levý J.: *Umění překladu*. Vyd. 1. Praha, Československý spisovatel, 1963.
- Macurová A.: *Poznámky k vlastním jménům v překladu*. „Onomastický zpravodaj ČSAV“ 1985, rocz. XXVI, č. 4—5, s. 432—439.
- Nová J.: *Nářečí ve vybraných obcích na jihovýchodním Plzeňsku* [Nepublikovaná diplomová práce]. Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2009.
- Paternu B.: *O pisatelju in njegovem delu*. In: C. Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1996.
- Zadavec F. et al.: *Slovenska književnost III*. Ljubljana, DZS, 2001.

Literatura podmiotu

- Kosmač C.: *Pomladni dan*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1964.
- Kosmač C.: *Balada o trobenti in oblaku*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1968.
- Kosmač C.: *Tantadruj a tři blázni*. Přel. F. Benhart. Praha, Mladá fronta, 1970.
- Kosmač C.: *Tantadruj*. In: C. Kosmač: *Sreča in lepota*. Ljubljana, Partizanska knjiga, 1973.
- Kosmač C.: *Jarní den*. Přel. F. Benhart. Praha, Práce, 1977.

Z języka czeskiego przetłumaczyła Marta Buczek